Дмитришин В.С.

ДНУ «Науково-практичний центр профілактичної та клінічної медицини»
Державного управління справами

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРАВАМИ НА ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Нині суспільний запит на удосконалення правового регулювання з метою спрощення, прискорення, посилення гарантій забезпечення прав сторін у процесі передання прав інтелектуальної власності є дуже актуальним. Виникнення нових об'єктів інтелектуальної власності, їх складний та комплексний характер, особливості реалізації прав потребує нових підходів та поглядів на вирішення цих викликів. Розуміння тенденцій розвитку законодавства, виявлення його напрямів дає змогу керувати процесом його вдосконалення, уникаючи окремих помилок, у тому числі і вибору свідомо тупикових шляхів.

Основними причинами, що зумовлюють сучасні тенденції розвитку правовідносин у сфері розпорядження правами інтелектуальної власності, є: значна їх детермінованість технічним прогресом; глобальний характер ринків інтелектуальної власності, що вимагає уніфікації правових моделей та законодавчих правил передання прав на міжнародному рівні; зближення правових режимів різних об'єктів інтелектуальної власності; зростання ролі регулювання передання прав на складні, комплексні об'єкти інтелектуальної власності; зміни структури суб'єктного складу авторів об'єктів; широке використання електронних документів та нових інформаційно-комунікаційних технологій у розпорядженні правами.

У правовому регулюванні розпорядження правами головною тенденцією можна вважати суспільний запит на спрощення та полегшення процесів введення в обіг та обороту майнових прав інтелектуальної власності. Виділяються такі тенденції: збільшення кількості об'єктів, що надаються авторами у відкрите використання; створення електронних майданчиків для трансферу прав; урізноманітнення форм укладення договорів; послаблення законодавчих вимог до форми договору; бурхливий розвиток нових видів правовідносин щодо розпорядження правами; більш поширена практика часткового передання прав; зростання ролі та частки не лише прав, які передаються, але й обов'язків, що породжує надання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: розпорядження правами інтелектуальної власності, ліцензійний договір, договір про передання прав інтелектуальної власності, трансфер технологій, шляхи удосконалення законодавства в сфері інтелектуальної власності.

Постановка проблеми. Останні десятиріччя стали часом стрімкого розвитку правовідносин у сфері розпорядження правами інтелектуальної власності. Нині ми спостерігаємо чергові зміни, які дадуть змогу законодавству в цій сфері охопити, зокрема, нові електронні способи використання результатів інтелектуальної діяльності, спростити процедури передання прав, пришвидшити їх трансфер. Такі новації вимагають їх осмислення, наукового опрацювання, визначення перспектив розвитку правовідносин та гарантування належного їх законодавчого забезпечення.

Стан дослідження теми. Дослідження тематики передання та ліцензування прав на об'єкти інтелектуальної власності в загальному контексті здійснювали такі науковці, як М. Богус-

лавський, В. Дозорцев, І. Зенін, А. Сергєєв, О. Тверезенко, А. Толлер, Г. Штумпф, О. Харитонова та інші. Серед більш детальних досліджень останнього часу можна виділити роботи О. Рузаквої, М. Свонтнера, П. Цибульова та деяких інших авторів.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій еволюції правовідносин щодо розпорядження правами інтелектуальної власності з метою встановлення закономірностей їх розвитку, вирішення суспільного запиту на правове регулювання та прогнозування напрямів удосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як і будь-яке правове явище правовідносини є живим організмом, який розвивається від про-

стого до складного, удосконалюється та набуває нових видів і форм. З розвитком суспільних та економічних відносин змінюються погляди, концепції та підходи до вирішення завдань, які мають бути урегульовані нормами права. Останнім часом суспільний запит на удосконалення правового регулювання з метою спрощення, прискорення, посилення гарантій забезпечення прав сторін у процесі передання прав інтелектуальної власності є дуже актуальним. Виникнення нових об'єктів інтелектуальної власності, їх складний та комплексний характер, особливості реалізації прав потребує нових підходів та поглядів на вирішення цих викликів.

Дискутуючи про розвиток концептуальних підходів до процесу розпоряджання правами інтелектуальної власності, перш за все слід відзначити значну їх детермінованість розвитком рівня науки, створенням нових знань, технічним прогресом загалом. Зростання новацій в усіх сферах суспільного буття призводить до виникнення нових видів результатів інтелектуальної діяльності, які, стаючи невід'ємною частиною життя соціуму, вимагають адекватного реагування та забезпечення правового регулювання. Технічний прогрес породжує не тільки нові способи використання об'єктів інтелектуальної власності, але нових сфер їх використання, найбільш суттєвою з яких є всесвітня мережа Інтернет. Використання інтелектуальної власності має транскордонний характер, що вимагає глобальної уніфікації правових моделей та законодавчих правил використання та передання прав на міжнародному рівні.

Що стосується власне об'єктів інтелектуальної власності, то необхідно відзначити появу нових об'єктів, розширення їхнього кола. Окрім, як зазначалось, уніфікації правового регулювання цих об'єктів як у різних країнах, так і в різних правових системах розвиток законодавства в сфері інтелектуальної власності має яскраво виражену тенденцію, а саме зближення правових режимів різних об'єктів. До визначення змісту прав на різні об'єкти інтелектуальної власності, до обмежень прав, до розпорядження правами і до їх захисту стали застосовуватися аналогічні правові моделі.

Загальною тенденцією також є ускладнення внутрішньої структури комплексних об'єктів інтелектуальної власності. Яскравим прикладом такого об'єкта є технологія – результат науково-технічної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу

виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг, об'єктом якого є наукові та науково-прикладні результати, об'єкти права інтелектуальної власності, ноу-хау. Сучасна технологія може включати значну кількість окремих технічних рішень, без яких досягнення загального результату не є можливим. Аналогічна ситуація спостерігається і щодо інших об'єктів інтелектуальної власності. Складну структуру, що включає найрізноманітніші результати інтелектуальної діяльності, зокрема, мають комп'ютерні програми, бази даних, інтернет-сайти та інші об'єкти.

Комплексний характер складних об'єктів вимагає запровадження правових механізмів, що дають змогу розпоряджатись таким об'єктом як єдиним цілим, а не як невизначеною кількістю окремих результатів інтелектуальної діяльності. Це включає закріплення права на єдиний об'єкт, його використання без необхідності узгодження з кожною особою, яка так чи інакше брала участь у розробці об'єкта, розпорядження правом на нього, захист прав і т. ін. Що стосується «технології», то введення цього об'єкта до складу цивільного законодавства як окремого цілісного виду об'єктів права інтелектуальної власності, на нашу думку, є нагальною потребою сьогодення.

Схожими є глобальні тенденції і стосовно суб'єктів права інтелектуальної власності та ускладнення суб'єктного складу таких правовідносин. Так, у минулому об'єкт інтелектуальної діяльності завжди був результатом творчої діяльності людини, яка в процесі його створення реалізовувала свій творчий потенціал, проявляла через процес творення свою творчу індивідуальність. Навіть якщо в цьому процесі брав участь і інший автор, саме поняття співавторства передбачало спільну творчу роботу над об'єктом. Нині ж значна кількість «проривних» технологічних об'єктів створюється великими колективами авторів спільною працею, при цьому внесок окремого творця, по-перше, неможливо виділити із загального результату, а по-друге, окремо цей внесок не має цінності, розчиняється, стає непомітним у загальному складному об'єкті.

Як уважають деякі дослідники, з правової точки зору це призводить до того, що: відносини співавторства замінюються відносинами співробітництва, за яких особа виконує свою частину роботи, але у формуванні творчого задуму щодо всього об'єкта така особа не бере; усе частіше виникають складнощі з кваліфікацією діяльності особи як творчої, оскільки у разі колективної роботи над об'єктом дії окремої особи схематизовані,

спрощуються, а індивідуальність автора на формування загального творчого задуму вже не впливає; послаблюється контроль окремої особи за використанням об'єкта загалом; колектив стає особливим суб'єктом прав [1].

Що стосується правового регулювання розпорядження правами, то головною тенденцією тут можна вважати суспільний запит на спрощення та полегшення процесів введення в обіг та обороту майнових прав інтелектуальної власності. У цьому відношенні можна виділити такі тенденції, як: збільшення кількості об'єктів, що надаються авторами у відкрите використання; створення електронних майданчиків для трансферу прав; урізноманітнення форми укладення договорів; послаблення законодавчих вимог до форми договору; бурхливий розвиток нових видів правовідносин щодо розпорядження правами; більш поширена практика часткового передання прав; зростання ролі та частки не лише прав, які передаються, але й обов'язків, що породжує надання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Розглядаючи розпорядження правами шляхом надання дозволу на використання об'єктів, то можна зазначити таке. Згідно з класичною теорією сутність ліцензії полягає в тому, що ліцензіар надає ліцензіату дозвіл на використання об'єкта і тим самим ліцензіар бере на себе зобов'язання утримуватися від застосування ним санкцій стосовно того, хто використовує цей об'єкт, тобто зобов'язання негативного характеру. Проте все більше стає очевидним, що в сучасному світі основним змістом ліцензійного договору стає не стільки надання дозволу, тобто права на використання, а більшою мірою є покладання на ліцензіара обов'язку забезпечити можливість ліцензіата реалізувати це право шляхом передачі технічних знань, досвіду, технічної підтримки, навчання персоналу і надання допомоги ліцензіату в їх використанні і застосуванні. Сучасний ліцензійний договір у сфері промислової власності встановлює зобов'язання позитивного характеру, що дають можливість використання винаходу чи іншого науково-технічного досягнення [2].

У наш час, на думку деяких дослідників, суто патентний зміст класичних ліцензійних договорів, заснованих на дозволі використання виключних прав, відійшов на задній план. У сучасній практиці передача і використання виключних прав на винаходи, промислові зразки та інші об'єкти поєднуються найчастіше з наданням прав на «ноу-хау», передачею технічної документації, наданням тех-

нічної допомоги, використанням удосконалень і т. ін. [3]. На концепції ліцензійного договору і на конкретне визначення його умов головним чином впливають уже не положення патентного права, а загальні положення зобов'язального права, податкового законодавства і особливо правила картельного та антитрестівського законодавства [4, с. 153].

Суттєво змінюється і розуміння ролі охоронних документів під час укладання ліцензійних угод. Нині у разі надання прав на використання об'єкта, який у тому числі містить і права на патент, роль охоронного дуже часто відступає на задній план, зберігаючи своє значення як одного з основних, проте не вирішальних елементів зобов'язання. У сучасному світі навряд чи хто-небудь у змозі використати винахід на підставі лише патентного опису. Превуалююче значення необхідних для реалізації патенту додаткових знань, які не надані в патентній інформації, робить визначальним саме роль комерційної таємниці (ноу-хау), передавання якого є основним змістом ліцензійного договору.

Але, мабуть, найактуальнішим питанням сьогодення є ті виклики, що виникають перед правовою наукою у зв'язку з вибуховим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, широким розвитком правовідносин щодо вільного використання авторських прав, ролі штучного інтелекту у створенні об'єктів інтелектуальної власності.

На відміну від звичайних, традиційних ліцензійних договорів, які охороняють права правовласника, вільні ліцензії спрямовані на реалізацію результатів інтелектуальної діяльності, вільних від майнових претензій правовласника. Такі ліцензії зберігають за автором практично тільки немайнові права, внаслідок чого об'єкт залишається недоступним для присвоєння його будь-якими іншими фізичними та юридичними особами [5 с. 62].

Для правової регламентації відносин, що виникають з приводу вільного використання твору в мережі Інтернет, часто застосовують механізм Creative Commons (CC). Суть ліцензій CC полягає в тому, що правовласник доводить до відома громадськості, від яких прав на свої твори він відмовляється, а які права – залишає за собою. Основним завданням механізму CC є впровадження такої ліцензійної моделі, яка «могла б працювати в будь-якій країні», вирішивши проблему несумісності ліцензій, «надавши правовласникам можливість дозволяти використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав невизначеному колу осіб по всьому світу» [6, с. 33–39].

До сучасних тенденцій розвитку процесів розпорядження правами можна також віднести застосування з цією метою технології блокчейн (у перекладі з англ. blockchain – «ланцюжок блоків»), яка являє собою розподілену базу даних, зокрема, реалізовану в криптовалюті біткойн, що полягає в здійсненні платежу без посередників через незворотність транзакції [7].

Загалом, в основі блокчейн лежить система розподілення ведення реєстру, в якій відсутнє централізоване сховище даних. При цьому транзакції обробляються і верифікуються силами користувачів реєстру [8].

У деяких штатах США вже є практика застосування технологій блокчейн для проведення угод у цифровій формі. Згідно із законом штату Арізона [9] технологія блокчейн визначається як технологія, в якій застосовується розподілений, децентралізований, колективно використовуваний і відтворений реєстр. Окремо визначається режим так званих «smartcontracts» («розумних контрактів»), що означає подієво-керовану програму, яка працює на розподіленому, децентралізованому, колективно використовуваному і відтворюваному реєстрі, в рамках якої може здійснюватися контроль над активами і передачею активів у цьому реєстрі.

Така технологія може застосовуватись наприклад в операціях з передачі майна, коли договори з посвідченням прав на майно укладаються і виконуються в автоматичному режимі і взаємодія в мережі Інтернет відбувається не між людьми, а між електронними пристроями (наприклад, обмін даними, здійснення дій від імені свого власника і т. ін.) [10].

Учасник взаємодії з використанням технології блокчейн матиме доступ до історії інформаційного включення об'єкта до реєстру, а також розпорядження виключним правом на нього за умови, що така інформація вноситься до реєстрів. Кожен учасник закритого блокчейна або будь-яка зацікавлена особа у відкритому блокчейні буде мати відповідну ідентичну інформацію, що отримується без участі центрального депозитарію реєстру. Перспективи використання таких реєстрів у сфері інтелектуальної власності можуть бути досить широкі. Зокрема, особливо корисним може бути використання реєстру прав на об'єкти авторського права в цифровій формі, що дасть змогу забезпечити вільний обіг таких об'єктів на вторинному ринку [11, с. 32–60].

Технологія блокчейн уже застосовується в окремих сферах прав інтелектуальної власності, наприклад в індустрії моди, в частині реєстрації

та визначення прав, здійснення контролю за розпорядженням виключними правами, забезпечення доказів використання, укладення та введення в дію договорів про відчуження права, ліцензійних договорів за допомогою розумних контрактів, оплати правовласнику за використання, а також виявлення контрафактного використання, товарів паралельного імпорту [12].

Позитивною рисою технології блокчейн, яка є дуже важливою для реєстрації правочинів щодо об'єктів авторських і суміжних прав, є незмінність інформації. Інформація про зареєстрований об'єкт та історія змін не може бути втрачена або виключена. Теоретично треті особи можуть використовувати блокчейн, щоб простежити ланцюжок приналежності прав, включаючи ліцензійні договори та договори про передання виключних прав. Такі платформи мають серйозні переваги, дозволяючи авторам робити запис про приналежність виключного права, отримувати інформацію про те, як твір використовується в Інтернеті, звертатися з проханням про укладення ліцензійного договору. Реєстрація дає автору електронний сертифікат автентичності, що дозволяє третім особам ідентифікувати автора твору, а авторам і іншим правовласникам виявляти порушення [13].

Розглядаючи питання щодо передання прав на об'єкти інтелектуальної власності, створених за допомогою штучного інтелекту (AI), перш за все необхідно дати відповідь на питання, кому належать майнові права на такі об'єкти та розглянути світову практику в цій сфері. Так, згідно з повідомленням Європейської Комісії про штучний інтелект, штучний інтелект належить до систем, які демонструють інтелектуальну поведінку, аналізуючи своє навколишнє середовище і вживаючи заходів з певним ступенем автономності для досягнення певних цілей. Особливістю систем штучного інтелекту є те, що вони здатні створювати нові об'єкти, зокрема літературні, художні та аудіо (візуальні) твори, які не поступаються об'єктам, що створює людина. Відомство США з авторського права реєструє оригінальні твори за умови, що вони були створені людиною (human being), а не природою, машинами, тваринами. Практика Відомства США з авторського права не допускає можливості визнати авторське право на твори, створені без участі людини. У розділі 9 Закону про авторське право, дизайн та патенти Великої Британії від 1988 року зазначається, що в разі літературної, драматичної, музичної чи художньої роботи, генерованої комп'ютером (Computer generated works), автором буде вважатися людина,

за допомогою якої провадяться заходи, необхідні для створення роботи, «особа, яка вжила заходів, необхідних для створення твору» [14].

Конкретизуючи проблематику, деякі автори стверджують, що незважаючи на те, що результатом автономної роботи комп'ютерних програм є твори, які відповідають вимогам, що висуваються до винаходів чи витворів мистецтва, проте немає програм, які були б здатні не просто видати творчий результат, а й свідомо його використовувати. Головним питанням виступає не визнання авторства, а визначення особи, якій будуть належати майнові права на об'єкт, створений програмою [15].

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що інтелектуальний, творчий внесок людини залишається основною визначальною рисою об'єктів інтелектуальної власності, а майнове право на об'єкт, створений за участю штучного інтелекту, має транслюватись на людину-автора. Проте найважливішим викликом, що потребує вирішення, має бути питання, якій саме особі мають належати майнові права (в тому числі і право розпорядження) на об'єкт, створений AI, коли автор об'єкта, створеного з використанням AI, і власник прав на комп'ютерну програму – генератора AI, є різними особами. Дилема про те, чий внесок у створення об'єкта є вирішальним – фізичної особі, яка використовувала таку програму і з використанням штучного інтелекту створила новий об'єкт інтелектуальної власності, чи все ж розробнику самого носія AI наразі є дискусійною.

Висновки з проведеного дослідження. Основними причинами, що зумовлюють сучасні тенденції розвитку правовідносин у сфері розпорядження правами інтелектуальної власності, є: значна їх детермінованість розвитком рівня

науки, створенням нових знань, технічним прогресом загалом; транскордонний характер ринків інтелектуальної власності, що вимагає глобальної уніфікації правових моделей та законодавчих правил використання та передавання прав на міжнародному рівні; зближення правових режимів різних об'єктів інтелектуальної власності; зростання ролі регулювання передавання прав на складні, комплексні об'єкти інтелектуальної власності; зміни структури суб'єктного складу авторів (співавторів) об'єктів; широке використання електронних документів та нових інформаційно-комунікаційних технологій у розпорядженні правами.

У правовому регулюванні розпорядження правами головною тенденцією можна вважати суспільний запит на спрощення та полегшення процесів введення в обіг та оборот майнових прав інтелектуальної власності. У цьому відношенні можна виділити такі тенденції, як: збільшення кількості об'єктів, що надаються авторами у відкрите використання; створення електронних майданчиків для трансферу прав; урізноманітнення форми укладення договорів; послаблення законодавчих вимог до форми договору; бурхливий розвиток нових видів правовідносин щодо розпорядження правами; більш поширена практика часткового передавання прав; зростання ролі та частки не лише прав, які передаються, але й обов'язків, що породжує надання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

На нашу думку, наявна нагальна необхідність урегулювання в рамках цивільного законодавства правовідносин щодо такого комплексного об'єкта інтелектуальної власності, як технології, майнові права на цей об'єкт та розпорядження правами на нього.

Список літератури:

1. Дозорцев В.А. Комментарий к схеме «Система исключительных прав». Интеллектуальные права. Понятие. Система. Задачи кодификации. Москва, 2003. С. 48.
2. Troller A. Immaterialgüterrecht, Bd. 2, S. 938.
3. Штумпф Г. Договор о передаче ноу-хау. Москва : Прогресс, 1976; Stumpf H. Op. cit. Deleuze J.-M. Le contrat de transfert de processus technologique (know-how). Paris, 1979.
4. Богуславский М.М. Международная передача технологии: правовое регулирование. Москва : Наука. 1985. 280 с.
5. Мотылева В.Я. Нетрадиционные способы распоряжения исключительными правами на объекты интеллектуальной собственности. *Инновации*. № 5 (163). 2012.
6. Аналитический доклад. О содержании лицензий Creative Commons. URL: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0>.
7. Электронный словарь «Академик». URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1650449>.
8. Thompson C. The Difference between a Private, Public & Consortium Blockchain. A Simple Explanation for Dummies. URL: http://www.blockchaindailynews.com/The-differencebetween-a-Private-Public-Consortium-Blockchain_a24681.html.

9. Amending section 44-7003, Arizona revised Statutes; Amending title 44, chapter 26, Arizona revised statutes, by adding article 5; relating to electronic transactions.

10. Рузакова О.А., Гринь Е.С. Применение технологии Blockchain к систематизации результатов интеллектуальной деятельности. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2017. Вып. 38. С. 508–520.

11. Савельев А.И. Договорное право 2.0: «умные» контракты как начало конца классического договорного права. *Вестник гражданского права*. 2016. № 3.

12. Burstall R., Clark B. Blockchain, IP and the fashion industry. *Managing Intellectual Property*. URL: <http://www.managingip.com/Article/>.

13. Toves J.A., Hickey T.B. Parsing and Matching Dates in VIAF. URL: <http://journal.code4lib.org/articles/9607>.

14. Copyright, Designs and Patents Act 1988. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/pdfs/ukpga_19880048_en.pdf.

15. Волина Т. Навіть якщо твір породить штучний інтелект, автором може бути лише людина. *Закон і бізнес*. № 28 (1378). 14.07–20.07.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/133716avtorom_tvoru_shtuchnogo_intelektu_mozhe_buti_viznana_lishe_.html.

Dmutrushun V.S. CURRENT TRENDS AND PROSPECTS OF JURISDICTION DEVELOPMENT ABOUT THE DISTRIBUTION OF RIGHTS TO INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

At present, the public request for improvement of legal regulation in order to simplify, accelerate and strengthen the guarantees of the rights of the parties in the process of transfer of intellectual property rights is very urgent. The emergence of new intellectual property assets, their complex and complex nature, and the peculiarities of the exercise of rights, require new approaches and perspectives to address these challenges. Understanding the tendencies of development of the legislation, revealing its directions, allows to control the process of its improvement, avoiding individual mistakes, including the choice of deliberately deadlocked ways.

The main reasons behind the current trends in the development of legal relations in the field of intellectual property rights are: their significant determination of technological progress; the global nature of intellectual property markets, which requires the harmonization of legal models and legal rules for the transfer of rights at the international level; approximation of legal regimes of different intellectual property objects; the increasing role of regulating the transfer of rights to complex, complex intellectual property objects; changes in the structure of the subject composition of the authors of the objects; widespread use of electronic documents and new information and communication technologies in the management of rights.

In the legal regulation of the management of rights, the main tendency can be considered a public request for the simplification and facilitation of the processes of putting into circulation and circulation of intellectual property rights. The following trends are distinguished: the increase in the number of objects that authors make available for open use; creation of electronic platforms for transfer of rights; diversification of forms of contracting; weakening of the legal requirements for the contract form; rapid development of new types of legal relations regarding the disposal of rights; more common practice of partial assignment of rights; an increase in the role and share of not only the rights conferred but also the responsibilities that give rise to the granting of intellectual property rights.

Key words: intellectual property rights transfer; license agreement, intellectual property rights transfer agreement, technology transfer; ways to improve the legislation in the field of intellectual property.